

J. N. Jenguel del. et sculp.

A. CORNELII CELSI
DE RE MEDICA
LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

PRAEFATIO in qua *Medicinae ortus, progressus, incrementa, sectae variae, & operis partitio.* CAP. I. *Quemadmodum sanos agere conveniat.* SECT. I. *Quae bene valentibus servanda sint.* SECT. II. *Quae imbecillis.* SECT. III. *Quas observationes desiderent novae res.* SECT. IV. *Quas locorum mutationes.* SECT. V. *Quae nam famem patientibus observanda, quae nimium satiatis.* SECT. VI. *Quae vivendi ratio debeat esse opus facientium.* SECT. VII. *Quae labore fatigantium.* SECT. VIII. *Quae navigantium.* SECT. IX. *Quae eorum qui toto die sederunt.* SECT. X. *Quae lavantium.* SECT. XI. *Quas observationes requirant corporum genera, quae res corpus ex-*

A

pleant, quæ extenuent. Inter extenuantia vomitus est & dejectio. Quæ corpus calefaciant. Quæ refrigerent. Quæ madefaciant. Quæ siccent. Quæ alvum adstringant. Quæ solvant. SECT. XII. Quas observationes sexus desiderent. Desideratur ea pars. SECT. XIII. Quas ætates variæ, SECT. XIV. Quas varia anni tempora. CAP. II. De morbis eorumque curationibus. SECT. I. Quæ esse debeat vita capite laborantium. SECT. II. Quæ lippitudine, gravedine, destillatione tonsillisque laborantium. SECT. III. Quæ eorum quos cita alvus exercet. SECT. IV. Quæ eorum quibus colum dolet. SECT. V. Quæ eorum quibus dolet stomachus. SECT. VI. Quæ eorum quibus dolent nervi. SECT. VII. Observatio in pestilentia.

P R Æ F A T I O.

UT ALIMENTA sanis corporibus Agricultura, sic sanitatem ægris Medicina promittit. Hæc quidem nusquam non est; siquidem etiam imperitissimæ gentes herbas, aliaque prompta in auxilium vulnerum morborumque, noverunt. Verum tamen apud Græcos aliquantò magis quam in cæteris nationibus, exulta est; ac ne apud hos quidem a prima origine, sed paucis ante nos seculis; ut pote quum vetustissimus auctor Æsculapius celebretur: qui, quoniam adhuc rudem & vulgarem hæc scientiam paullo subtilius excoluit, in Deorum numerum receptus est. Hujus deinde duo filii, Podalirius & Machaon, bello Troiano ducem Agamemnonem secuti, non mediocrem

opem commilitonibus suis attulerunt : quos tamen Homêrus non in pestilentia , neque in variis generibus morborum aliquid attulisse auxilii , sed vulneribus tantùm modò , ferro & medicamentis , mederi solitos esse proposuit. Ex quo appâret , has partes medicinæ solas ab his esse tentatas , easque esse vetustissimas. Eodem quoque auctore disci potest , morbos tum ad iram Deorum immortalium relatos esse ; & ab iisdem opem posci solitam : verique simile est , inter non multa auxilia adversæ valetudinis , plerumque tamen eam bonam contigisse ob bonos mores , quos neque desidia neque luxuria vitiant : siquidem hæc duo corpora priùs in Græcia , deinde apud nos , affligerunt. Ideòque multiplex ista medicinâ , neque olim apud Græcos neque apud alias gentes necessaria , vix aliquot ex bonis ad senectutis principia perducit.

Ergo etiam post eos de quibus retuli , nonnulli clari Viri medicinam exercuerunt , donec majore studio literarum disciplinâ agitari cœpit ; quæ ut animo præcipuè omnium necessaria , sic corpori inimica est. Primòque medendi scientia sapientiæ pars habebatur , ut & morborum curatio , & rerum naturæ contemplatio sub iisdem auctoribus nata sit : scilicet his hanc maximè requirentibus , qui corporum sanorum robora inquietâ cogitatione nocturnâque vigiliâ minuerant. Ideoque multos ex sapientiæ professoribus peritos ejus fuisse accepimus : clarissimos verò ex his Pythagoram , & Empedoclem , & Democritum. Hujus autem , ut quidam crediderunt , discipulus Hip-

pocrates Cous : primus quidem ex omnibus me-
moriâ dignis ab studio sapientiæ disciplinam hanc
separavit : vir & arte & facundiâ insignis. Post
quem Diocles Carystius , deinde Praxagoras &
Chrysippus , tum Herophilus & Erasistratus , sic
artem hanc exercuerunt , ut etiam in diversas
curandi vias processerint.

Iisdem temporibus in tres partes medicîna di-
ducta est ; ut una esset quæ *Vitæ* , altera quæ
Medicamentis , tertia quæ *Manu mederetur*. Pri-
mam διαιτητικὴν , secundam φαρμακευτικὴν , ter-
tiam χειρουργικὴν Græci nominaverunt. Ejus autem
quæ vitæ morbos curat , longè clarissimi Aucto-
res etiam altius quædam agitare conati , rerum
quoque naturæ sibi cognitionem vindicaverunt ,
tamquam sine ea trunca & debilis medicîna esset.
Post quos Serapion primus omnium , nihil hanc
rationalem disciplinam pertinere ad medicinam
professus , in usu tantum & experimentis eam po-
suit. Quem Apollonius & Glaucias , & aliquantò
post Heraclides Tarentinus , & alii quoque non
mediocres viri secuti , ex ipsa professione ea
Ἐμπειρικὴς appellaverunt. Sic in duas partes ea
quoque quæ vitæ curat , medicîna divisa est :
aliis rationalem artem , aliis usum tantum sibi
vindicanibus : nullo verò quicquam post eos
qui supra comprehensi sunt , agitante , nisi quod
acceperat : donec Asclepiades medendi rationem
ex magna parte mutavit : ex cujus successoribus
Themison nuper ipsè quoque quædam in senec-
tute deflexit. Et per hos quidem maximè viros
salutaris ista nobis professio increvit.

Quoniam autem ex tribus medicinae partibus, ut difficillima, sic etiam clarissima est ea quæ morbis medetur, ante omnia de hac dicendum est. Et quia prima in ea dissensio est, quod alii sibi experientorum tantum modò notitiam necessariam esse contendunt; alii, nisi corporum rerumque naturalium ratione compertâ, non satis potentem usum esse proponunt; indicandum est, quæ maximè ex utraque parte dicantur, quo faciliùs nostra quoque opinio interponi possit.

Igitur hi qui rationalem medicinam profitentur, hæc necessaria esse proponunt; abdicarum & morbos continentium causarum notitiam, deinde evidentium, post hæc etiam naturalium actionum, novissimè partium interiorum.

Abditas causas vocant in quibus requiritur, ex quibus principiis nostra corpora sint, quid secundam quid adversam valetudinem faciat. Neque enim credunt posse eum scire, quomodo morbos curare conveniat, qui, unde hi sint, ignoret; neque esse dubium quin aliâ curatione opus sit, si ex quattuor principiis vel superans aliquid vel deficiens adversam valetudinem creat, ut quidam ex sapientiæ professoribus dixerunt; aliâ, si in humidis omne vitium est, ut Herophilo visum est; aliâ, si in spiritu, ut Hippocrati; aliâ, si sanguis in eas venas quæ spiritui accommodatæ sunt, transfunditur, & inflammationem quam Græci *Φλεγμονήν* nominant, excitat, eaque inflammatio talem motum efficit qualis in febre est, ut Erasistrato placuit; aliâ, si manantia corpuscula per invisibilia foramina subsistendo iter clau-

dunt, ut Asclepiades contendit: eum verò rectè curaturum, quem prima origo causssæ non fefellerit. Neque verò inficiantur experimenta quod esse necessaria; sed ne ad hæc quidem aditum fieri potuisse, nisi ab aliqua ratione contendunt: non enim quilibet antiquiores viros ægris inculcasse, sed cogitasse quid maximè conveniret; & id usu explorasse, ad quod ante conjectura aliqua duxisset: neque interesse an initio pleraque explorata sint, si a consilio tamen cœperunt; & id quidem in multis ita se habere: sæpe verò etiam nova incidere genera morborum, in quibus nihil adhuc usus ostenderit; ut ideo necessarium sit animadvertere, unde ea cœperint; ceu sine quo nemo mortalium reperire possit cur hoc quàm illo potiùs utatur. Et ob hæc quidem in obscuro positas causssas persequuntur.

EVIDENTES verò has appellant, in quibus quærunt, initium morbi calor attulerit an satietas & quæ similia sunt: occurrurum enim citiùs ducunt eum qui originem non ignorarit.

NATURALES verò corporis actiones appellant, per quas spiritum trahimus & emittimus, cibum potionemque assumimus & concoquimus; itemque per quas eadem hæc in omnes membrorum partes digeruntur. Tum requirunt etiam, quare venæ nostræ modò submittant se se, modò attollant: quæ ratio somni, quæ vigiliæ sit: sine quorum notitia neminem putant vel occurrere, vel mēderi morbis inter hæc nascentibus, posse. Ex quibus quia quàm maximè pertinere ad rem concoctio videtur, huic potissimùm insistent, & duce aliâ

Erasistrato, atteri cibum in ventre contendunt; alii, Plistonico Praxagoræ discipulo, putrescere: alii credunt Hippocrati per calorem cibos concoqui: occiduntque Asclepiadis æmuli, qui omnia ista yana & supervacua esse proponunt: nihil enim concoqui, sed crudam materiam, sicut assumpta est, in corpus omne diduci. Et hæc quidem inter eos parum constant: illud verò convenit, alium dandum cibum laborantibus, si hoc; alium, si illud verum est: nam si teritur intus, eum quærendum esse qui facillimè teri possit; si putrescit, eum in quo hoc expeditissimum est: si calor concoquit, eum qui maximè calorem foveat: at nihil ex his esse quærendum, si nihil concoquitur; ea verò sumenda quæ maximè manent, qualia assumpta sunt. Eademque ratione, quum spiritus gravis est, quum somnus aut vigilia urget, eum mederi posse arbitrantur, qui prius illa ipsa, qualiter eveniant, præceperit.

Præter hæc, quum in interioribus partibus, & dolores & morborum varia genera nascantur, neminem putant his adhibere posse remedia quæ ipse ignoret. Necessarium ergo esse incidere corpora mortuorum, eorumque viscera atque intestina scrutari: longèque optimè fecisse Herophilum & Erasistratum, qui nocentes homines a Regibus ex carcere acceptos, vivos incidierat, considerarintque, etiamnum spiritu remanente, ea quæ Natura antè clausisset, eorumque posituram, colorem, figuram, magnitudinem, ordinem, durtiem, mollitiem, levorem, contractum; processus deinde singulorum & recessus, sive quid inse-

ritur alteri, sive quid partem alterius in se recipit: neque enim, quum dolor intus insidit, scire quid doleat eum, qui, qua parte quodque viscus intestinumve sit, non cognoverit: neque curari id quod ægrum est posse ab eo, qui, quid sit, ignoret: & quum per vulnus alicujus viscera patefacta sunt, eum qui sanæ cujusque colorem partis ignoret, nescire, quid integrum, quid corruptum sit: ita nec succurrere quidem posse corruptis; aptiusque extrinsecus imponi remedia, compertis interiorum & sedibus & figuris, cognitaque eorum magnitudine: similesque omnia quæ proposita sunt, rationes habere: neque esse crudèle, sicut plerique proponunt, hominum nocentium, & horum quoque paucorum, suppliciiis remedia populis innocentibus seculorum omnium quæri.

Contra hi qui se ἐμπειρικὸς ab experienciâ nominant, evidentes quidem causas ut necessarias amplectuntur: obscurarum verò causarum & naturalium actionum quæstionem ideo supervacuum esse contendunt, quoniam incomprehensibilis Natura sit. Non posse verò comprehendere, patere ex eorum qui de his disputarunt discordiâ; quum de ista re, neque inter sapientiæ professores, neque inter ipsos medicos, conveniat. Cur enim potius aliquis Hippocrati credat, quàm Herophilo? cur huic potius, quàm Asclepiadi? Si rationes sequi velis, omnium posse videri non improbabiles; si curationes, ab omnibus his ægros perductos esse ad sanitatem. Itaque neque disputationi, neque auctoritati cujusquam fidem derogari

LIBER I. PRÆFATIO.

oportuisse : etiam sapientiæ studiosos maximos medicos esse , si ratiocinatio hoc faceret ; nunc illis verba superesse , deesse medendi scientiam.

Differre quoque pro natura locorum genera medicinæ ; & aliud opus esse Romæ , aliud in Ægypto , aliud in Gallia. Quòd si morbos hæ causæ facerent , quæ ubique eadem essent , remedia quoque ubique eadem esse debuisse : sæpe etiam causas apparère , ut puta lippitudinis , vulneris ; neque ex his patère medicinam. Quòd si scientiam hanc non subjiciat evidens causa , multò minùs eam posse subjicere quæ in dubio est. Quum igitur illa incerta incomprehensibilisque sit , a certis potius & exploratis petendum esse præsidium ; id est , his quæ experientia in ipsis curationibus docuerit , sicut in cæteris omnibus artibus : nam ne agricolam quidem aut gubernatorem disputatione , sed usu fieri. Ac nihil istas cogitationes ad medicinam pertinère , eo quoque disci , quòd , qui diversa de his senserint , ad eandem tamen sanitatem homines perduxerint : id enim fecisse , quia non ab obscuris causis , neque a naturalibus actionibus quæ apud eos diversæ erant ; sed ab experimentis , pro ut cuique responderant , medendi vias traxerint.

Ne inter initia quidem ab istis quæstionibus deductam esse medicinam , sed ab experimentis : agrorum enim qui sine medicis erant , alios propter aviditatem primis diebus protinus cibum assumisse , alios propter fastidium abstinuisse ; levatumque magis eorum morbum fuisse qui abstinerant. Itemque alios in ipsa febre aliquid

edisse, alios paullo ante eam, alios post remissionem ejus; optimè deinde his cessisse qui post finem febris id fecerant: eademque ratione alios inter principia protinus usos esse cibo pleniore, alios exiguo; gravioresque eos factos qui se implerant. Hæc similiaque quum quotidie incidere, diligentes homines notasse, quæ plerumque meliùs responderent: deinde ægrotantibus ea præcipere cœpisse. Sic medicinam ortam, subinde aliorum salute, aliorum interitu, perniciosa discernentem a salutaribus. Repertis deinde jam medicinæ remediis, homines de rationibus eorum disserere cœpisse: nec post rationem medicinam esse inventam; sed post inventam medicinam rationem esse quæsitam.

Requirere etiam, si ratio idem doceat quod experientia, an aliud: si idem, supervacuum esse; si aliud, etiam contrariam. Primò tamen remedia exploranda summâ curâ fuisse, nunc verò illa explorata esse: neque ulla aut nova generum morborum reperiri, aut novam desiderari medicinam. Quòd si jam incidat mali genus aliquod ignotum, non ideo tamen fore medico de rebus cogitandum obscuris; sed eum protinus visurum, cui morbo id proximum sit; tentaturumque remedia similia illis, quæ vicino malo sæpè succurrerint; & per ejus similitudinem opem reperturum. Neque enim se dicere consilio medicum non egere, & irrationabile animal hanc artem posse præstare; sed has latentium rerum conjecturas ad rem non pertinere, quia non intersit, quid morbum faciat, sed quid tollat; neque ad rem pertineat,

quomodò, sed quid optimè digeratur; sive hac de causâ concoctio intercidat, sive de illa; & sive concoctio sit illa, sive tantùm digestio. Neque quærendum esse quomodo spiremus; sed quid gravem tardumque spiritum expediat; neque quid venas moveat, sed quid quæque motûs genera significant. Hæc autem cognosci experimentis; & in omnibus ejus modi cogitationibus, in utramque partem differi posse: itaque ingenium & facundiam vincere; morbos autem non eloquentiâ, sed remediis, curari. Quæ si quis elinguis usu discreta bene nôrit, hunc aliquantò majorem medicum futurum, quàm si sine usu linguam suam excoluerit.

Atque ea quidem de quibus est dictum, super-
vacua esse tantùm modò: id verò quod restat,
etiam crudele, vivorum hominum alvum atque
præcordia incidi, & salutis humanæ præsidem
artem, non solùm pestem alicui, sed hanc etiam
atrocissimam inferre: quum præsertim ex his quæ
tantâ violentiâ quærantur, alia non possint om-
nino cognosci, alia possint etiam sine scelere.
Nam colorem, levorem, mollitiem, duritiem,
similiâque omnia non esse talia, inciso corpore,
qualia integro fuerint: quia quum, corporibus
inviolatis, hæc tamen metu, dolore, inediâ,
cruditate, lassitudine & mille aliis mediocribus
affectibus, sæpe mutantur; multò magis veri si-
mile est interiora, quibus major mollities & lux
ipsa nova sit, sub gravissimis vulneribus & ipsâ
scrutatione mutari. Neque quicquam esse stul-
tius, quàm quale quidque vivo homine est, tale

A vj

existimare esse moriente, immo jam mortuo. Nam ne utrum quidem, quo minus ad rem pertineat, spirante homine, posse diduci: simul atque verò ferrum ad præcordia accessit, & discissum transversum septum est, quod membranâ quadam superiores partes ab inferioribus diducit) *διεπαγμα* Græci vocant) hominem protinus animam amittere: itaque demum mortui præcordia & viscus omne in conspectum lancinantis medici dari; quod necesse sit tale esse quale mortui sit, non quale vivi fuit. Itaque consequi medicum, ut hominem crudeliter jugulet; non ut sciat qualia vivi viscera habeamus. Si quid tamen sit quod, adhuc spirante homine, conspectui subjiciatur, id sæpè casum offerre curantibus. Interdum enim gladiatorem in arena, vel militem in acie, vel viatorem a latronibus exceptum, sic vulnerari, ut ejus interior aliqua pars aperiatur, & in alio alia; atque ita sedem, positum, ordinem, figuram, similiaque cognoscere prudentem medicum, non cædem, sed sanitatem molientem; idque per misericordiam discere, quod alii dirâ crudelitate cognoverint. Ob hæc, ne mortuorum quidem lacerationem necessariam esse: quæ etsi non crudelis, tamen fœda sit, quum alter pleraque in mortuis se habeant: quantum verò in vivis cognosci potest, ipsa curatio ostendat.

Quum hæc per multa volumina, perque magnæ contentionis disputationes a medicis sæpè tractata sint atque tractentur; subjiciendum est, quæ proxima vero videri possint: ea neque addicta alterutri opinioni sunt, neque ab utraque

nimiùm abhorrentia, sed media quodam modo inter diversas sententias : quod in plurimis contentionibus deprehendere licet sine ambitione verum scrutantibus, perinde ut in hac ipsa re.

Nam quæ demum causæ vel secundam valetudinem præstent, vel morbos excitent; quo modo vel detrahatur spiritus vel cibus digeratur, ne sapientiæ quidem professores scientiâ comprehendunt, sed conjecturâ persequuntur. Cujus autem rei non est certa notitia, ejus opinio certum reperire remedium non potest: verumque est ad ipsam curationem nihil plus conferre, quàm experientiam. Quamquam igitur multa sint ad ipsas artes propriè non pertinentia, tamen eas adjuvant excitando artificis ingenium: itaque ista quoque Naturæ rerum contemplatio, quamvis non faciat medicum, aptiorem tamen medicinæ reddit. Profectò veri simile est & Hippocratem & Erasistratum, & quicumque alii non contenti fabres & ulcèra agitare, rerum quoque Naturam ex aliqua parte scrutati sunt, non ideo quidem medicos fuisse, verùm ideo quoque majores medicos existisse. Ratione verò opus est ipsi medicinæ, & si non semper inter obscuras causas, neque inter naturales adiones, tamen sæpe. Est enim hæc ars conjecturalis: neque respondet ei plerumque non solùm conjectura, sed etiam experientia: & interdum non febris, non cibus, non somnus subsequitur, sicut assuevit.

Rariùs, sed aliquando tamen, morbus quoque ipse novus est: quem non incidere manifestè falsum est; quum ætate nostrâ quædam, ex natura

ralibus partibus carne prolapsâ & arente, intra paucas horas expiraverit, sic ut nobilissimi medici neque genus mali, neque remedium invenerint. Quos ego ideo nihil tentasse judico, quia nemo in splendida personâ periclitari conjecturâ suâ voluerit; ne occidisse, nisi servasset, videretur. Veri tamen simile est potuisse aliquid excogitari, detractâ tali verecundiâ; & fortasse responsurum fuisse id quod aliquis esset expertus. Ad quod medicinæ genus, neque semper similitudo aliquid confert; & si quando confert, tamen id ipsum rationabile est inter multa similia genera & morborum & remediorum, cogitare, quo potissimum medicamento sit utendum. Quum igitur talis res incidit, medicus aliquid oportet inveniat, quod non ubique fortasse, sed sæpius tamen etiam respondeat. Petet autem novum quoque consilium, non ab rebus latentibus, istæ enim dubiæ & incertæ sunt, sed ab his quæ explorari possunt; id est, evidentibus causis. Interest enim, fatigatio morbum an vigilia, an sitis an fames, an frigus an calor fecerit, an cibi viniq̄ue abundantia, an intemperantia libidinis.

Neque ignorare hunc oportet, quæ sit ægritudo: humidum magis an magis siccum corpus ejus sit, validi nervi an infirmi, frequens adversa valetudo an rara, cæque, quum est, vehementis esse soleat an levis; brevis an longa: quod is vitæ genus sit secutus; laboriosum an quietum, cum luxu an cum frugalitate: ex his enim similibusque, sæpe curandi nova ratio ducenda est. Quamvis ne hæc quidem sic præte-

ri debent, quasi nullam controversiam recipiant; nam & Erasistratus non ex his fieri morbos dixit; quoniam & alii & iidem aliàs post ista non febricitarint.

Et quidam Methodici seculi nostri, sub auctore, ut ipsi videri volunt, Themisonæ, contendunt, nullius causæ notitiam quicquam ad curationes pertinere: satisque esse quædam communia morborum intueri: & quidem horum tria genera esse, unum adstrictum, alterum fluens, tertium mistum. Nam modò parum excernere ægros, modò nimium; modò alià parte parum, alià nimium: hæc autem genera morborum modò acuta esse, modò longa; & modò increscere, modò consistere, modò minui consuevisse.

Cognito igitur eo quod ex his est, si corpus adstrictum est, digerendum esse; si profluvio laborat, continendum; si mistum vitium habet, occurrendum subinde vehementiori malo. Et aliter acutis morbis medendum, aliter vetustis; aliter increscentibus, aliter subsistentibus, aliter jam ad sanitatem inclinantibus. Horum observationem medicinam esse: quam ita finiunt, ut quasi viam quandam, quam *methodov* Græci nominant, eorumque quæ in morbis communia sunt, contemplatricem esse contendunt. Ac neque Rationalibus se, neque experimenta tantùm spectantibus annumerari volunt: quum ab illis eo nomine dissentiant, quòd in conjectura rerum latentium nolunt esse medicinam; ab his eo quod parum artis esse in observatione experimentorum credunt.

Quod ad Erasistratum pertinet, primum ipsa

evidentia ejus opinioni repugnat; quia rarò nisi post horum aliquid morbus venit: deinde non sequitur, ut quod alium non afficit, aut eundem aliàs, id ne alteri quidem, aut eidem tempore alio noceat. Possunt enim quædam subesse corpori, vel ex infirmitate ejus, vel ex aliquo affectu, quæ vel in alio non sunt, vel in hoc aliàs non fuerunt, eaque per se non tanta, ut concitent morbum; tamen obnoxium magis aliis injuriis corpus efficiant. Quod si contemplationem rerum naturæ, quam non temerè medici sibi vindicant, satis comprehendisset; etiam illud scisset, nihil omnino ob unam causam fieri, sed id pro causa apprehendi, quod contulisse plurimum videtur. Potest autem id, dum solum est, non movère, quod junctum aliis maximè movet. Accedit ad hæc quod ne ipse quidem Erasistratus, qui, transfuso in arterias sanguine, febrem fieri dicit; idque nimis repleto corpore incidere, reperit cur ex duobus æquè repletis alter in morbum incidit, alter omni periculo vacarit, quod quoti die fieri apparet. Ex quo disci potest, ut vera sit illa transfusio, tamen illam non per se, quum plenum corpus est, fieri; sed quum horum aliquid accesserit.

Themisonis verò æmuli, si perpetua quæ promittunt, habent, magis etiam quàm illi Rationales sunt. Neque enim, si quis non omnia tenet, quæ Rationalis alius probat, protinus alio novo nomine artis indiget; si modò quod primum est, non memoriæ soli, sed rationi quoque insistit. Sin, quod vero propius est, vix ulia per-

petua præcepta medicinalis ars recipit, iidem sunt quod ii, quos experimenta sola sustinent; eo magis quoniam, si compresserit aliquem morbus aut fuderit, quilibet etiam imperitissimus videt: quid autem compressum corpus resolvat, quid solutum teneat, si a ratione tractum est, Rationalis est medicus: sin, ut ei qui se Rationalem negat, confiteri necesse est, ab experientia, Empiricus est. Ita apud eum morbi cognitio extra artem, medicina intra usum est. Neque adjectum quicquam Empiricorum professioni, sed demtum est; quoniam illi multa circumspiciunt, hi tantum facillima, & non plus quam vulgaria. Nam & hi qui pecoribus ac jumentis medentur, quum propria cujusque ex mutis animalibus nosse non possint, communibus tantum modò insistant: & exteræ gentes, quum subtilem medicinæ rationem non noverint, communia tantum vident: & qui amplè valetudinarios nutriunt, quia singulis summâ curâ consulere non sustinent, ad communia ista confugiunt. Neque hercules istud antiqui medici nescierunt, sed his contenti non fuerunt: ergo etiam vetustissimus auctor Hippocrates, dixit **MEDERI** oportere & communia & propria intuentem.

Ac ne isti quidem ipsi intra suam professionem consistere ullo modò possunt. Siquidem & compressorum & fluentium morborum genera diversa sunt; faciliusque id in his quæ fluunt, inspicere potest. Aliud est enim sanguinem, aliud bilem, aliud cibum vomere: aliud dejectionibus, aliud torminibus laborare: aliud sudore digeri, aliud tunc consumi. Atque in partes quoque humoꝝ

erumpit, ut in oculos auresque; quo periculo nullum humanum membrum vacat: nihil autem horum sic ut aliud curatur. Ita protinus in his a communi fluentis morbi contemplatione ad propriam medicina descendit. Atque in hac quoque rursus alia proprietatis notitia sæpe necessaria est: quia non eadem omnibus, etiam in similibus casibus, opitulatur: siquidem certæ quædam res sunt, quæ in pluribus ventrem aut adstringunt aut resolvunt. Inveniuntur tamen in quibus aliter atque in cæteris, idem eveniat: in his ergo communium inspectio contraria est, propriorum tantum salutaris. Et causæ quoque æstimatio sæpe morbum solvit. Ergo etiam ingeniosissimus seculi nostri medicus, quem nuper vidimus, Cassius, febricitanti cuidam & magnâ siti affecto, quum post ebrietatem eum premi cœpisse cognosceret, aquam frigidam ingessit: qua ille epotâ quum vini vim miscendo fregisset, protinus febrem somno & sudore discussit. Quod auxilium medicus opportunè provîdit non ex eo quod aut adstrictum corpus erat aut fluebat; sed ex eâ causâ quæ ante præcesserat.

ESTQUE etiam proprium aliud & loci & temporis, istis quoque auctoribus, qui, quum disputant quemadmodum sanis hominibus agendum sit, præcipiunt ut gravibus aut locis aut temporibus magis vitetur frigus, æstus, satietas, labor, libido; magisque ut conquiescat iisdem aut locis aut temporibus, si quis gravitatem corporis sensit; ac neque vomitu stomachum, neque purgatione glycum sollicitet. Quæ vera quidem sunt; a com-

munibus tamen ad quædam propria descendunt ; nisi persuadere nobis volunt , sanis quidem considerandum esse , quod cælum , quod tempus anni sit ; ægris verò non esse : quibus tantò magis omnis observatio necessaria est , quantò magis obnoxia offensis infirmitas est. Quinetiam morborum in iisdem hominibus aliæ atque aliæ proprietates sunt : & , QUI SECUNDIS aliquando frustra curatus est , contrariis sæpe restituitur.

Plurima quoque in dando cibo discrimina reperiuntur : ex quibus contentus uno ero. Nam FEMEM faciliùs fert adolescens quàm puer ; faciliùs in tenui cælo quàm in denso ; faciliùs æstate quàm hieme ; faciliùs uno cibo quàm prandio quoque assuëtus ; faciliùs inexercitatus quàm exercitatus homo : sæpe autem in eo magis necessaria cibi festinatio est , qui minùs inediam tolerat. Ob quæ competit , eum qui propria non novit , communia tantùm intueri debere ; eumque qui nosse propria potest , illa quidem non oportere negligere , sed his quoque insistere : ideòque , quum par scientia sit , utiliorem tamen medicum esse amicum quàm extraneum.

Igitur , ut ad propositum meum redeam , rationalem quidem puto medicinam esse debere ; instrui verò ab evidentibus causis , obscuris omnibus non a cogitatione artificis , sed ab ipsa arte , rejectis. Incidere autem vivorum corpora & crudèle , & supervacuum est ; mortuorum verò , discentibus necessarium : nam positum & ordinem nosse debent , quæ cadaver meliùs quàm vivus & vulneratus homo , repræsentant ; sed & cætera

quæ cognosci in vivis modò possunt, in ipsis curationibus vulneratorum paullo tardiùs, sed aliquanto miciùs usus ipse monstrabit.

His propositis, primum dicam, quemadmodum Sanos agere conveniat, tum ad ea transibo quæ ad Morbos & curationes eorum pertinebunt.

CAPUT PRIMUM.

SECT. I. Sanus homo, qui & bene valet, & suæ spontis est, nullis obligare se legibus debet; ac neque medico neque iatraliptâ egere. Hunc oportet varium habere vitæ genus; modò ruri esse, modò in urbe, sapiusque in agro; navigare, venari, quiescere interdum, sed frequentius se exercere; siquidem ignavia corpus hebetat, labor firmat: illa maturam senectutem, hic longam adolescentiam reddit.

Prodest etiam interdum balneo, interdum aquis frigidis uti; modò ungi, modò id ipsum negligere; nullum cibi genus fugere quo populus utatur; interdum in convivio esse, interdum ab eo se retrahere; modò plus justo, modò non amplius assumere; bis die potius quàm semel cibum capere; & semper quàm plurimum, dum modò hunc concoquat.

Sed ut hujus generis exercitationes cique necessarii sunt, sic athletici supervacui: nam & intermissus propter aliquas civiles necessitates ordo exercitationis corpus affigit; & ea corpora quæ more eorum repleta sunt, celerrimè & senescunt & ægrotant.

Concubitus verò neque nimis concupiscendus, neque nimis pertimescendus est. Rarus corpus excitat, frequens solvit. Quum autem frequens, non numero sit sed naturâ, ratione ætatis & corporis. Scire licet eum non inutilem esse, quem corporis neque languor neque dolor sequitur. Idem interdium peior, turtior noctu: ita tamen, si neque illum cibus, neque hunc cum vigiliâ labor statim sequitur.

Hæc firmis servanda sunt, *CAVENDUMQUE* ne in secundâ valetudine adversæ præsidia consumantur.

SECT. II. At imbecillis stomacho quo in numero magna pars urbanorum, omnesque pæne cupidi literarum sunt, observatio major necessaria est; ut, quod vel corporis vel loci vel studii ratio detrahit, cura restituat.

Ex his igitur qui bene concoxit, mane tutò surget: qui parum, quiescere debet; & si mane surgendi necessitas fuerit, redormire: qui non concoxit, ex toto conquiescere; ac neque labori se, neque exercitationi neque negotio, credere. Qui crudum sine præcordiorum dolore ructat, is ex intervallo aquam frigidam bibere; & se nihilo minus continere. Habitare verò ædificio lucido, perflatum æstivum, hibernum solem habente; cavere meridianum solem, matutinum & vespertinum frigus; itemque auras fluminum atque stagnorum; *MINIMÉQUE*, nubilo cælo, soli apertenti se committere; ne modò frigus modò calor noceat: quæ res maximè gravedines destillationesque concitat. Magis verò gravibus locis ista ser-

vanda sunt, in quibus etiam pestilentiam faciunt.

Scire autem licet integrum corpus esse, quum quotidie mane urina alba, dein rufa est: illud concoquere, hoc concoxisse significat. Ubi exactus est aliquis, paulum intermittere; deinde, nisi hiems est, fovère os multâ aquâ frigidâ debet: longis diebus meridiari potius ante cibum; sin minus, post eum. Per hiemem potissimum rotis noctibus conquiescere: sin lucubrandum est, non post cibum id facere, sed post concoctionem.

Quem interdiu vel domestica vel civilia officia tenuerunt, huic tempus aliquod servandum curationi corporis sui est. Prima autem ejus curatio exercitatio est, QUÆ semper antecederè cibum debet, in eo qui minus laboravit & bene concoxit, amplior; in eo qui fatigatus est, & minus concoxit, remissior. Commodè verò exercent, clara lectio, arma, pila, cursus, ambulatio; atque hæc non ubique plana commodior est; siquidem melius ascensus quoque & descensus cum quadam varietate corpus moveat; nisi tamen id perquam imbecillum est. Melior autem est sub divo quàm in porticu: melior, si caput patitur, in sole quàm in umbra: melior in umbra quam parietes aut viridaria efficiunt, quàm quæ tecto subest: melior recta quàm flexuosa.

Exercitationis autem plerumque finis esse debet sudor, aut certè lassitudo quæ citra fatigationem sit: idque ipsum modò minus, modò magis faciendum est. Ac ne his quidem, athletarum exemplo, certa esse lex vel immodicus esse labor debet. Exercitationem rectè sequitur modò unctio,

vel in sole vel ad ignem; modò balneum, sed in conclavi quàm maximè & alto & lucido & spatioso. Ex his verò neutrum sæpè fieri oportet, sed sæpius alterutrum, pro corporis naturâ. Post hæc paululum conquiescere opus est.

Ubi ad cibum ventum est, NUMQUAM utilis est nimia satietas; sæpe inutilis nimia abstinentia: sed, si qua intemperantia subest, tutior est in portione quàm in esca. Cibus a salsamentis, oleribus similibusque rebus meliùs incipit. Tum caro assumenda est; quæ assa optima aut elixa est. Condita omnia duabus de causis inutilia sunt, quoniam & plus propter dulcedinem assumitur, & quod modò par est, id tamen ægrius concoquitur. Secunda mensa bono stomacho nihil nocet; in imbecillo coacescit. Si quis itaque hoc parum valet, palmulas pomaque & similia meliùs primo cibo assumit. Post multas portiones, quæ aliquantum sitim excefferunt, nihil edendum est: post satietatem, nihil agendum. Ubi expletus est aliquis, faciliùs concoquit, si quicquid assumsit, portione aquæ frigidæ includit; tum paullisper invigilet, deinde bene dormit. Si quis interdium se implevit, post cibum neque frigori, neque æstui, neque labori, se debet committere: neque enim tam facilè hæc inani corpore quàm repleto nocent. Si QUIBUS de causis futura inedia est, labor omnis vitandus est.

SECT. III. Atque hæc quidem pæne perpetua sunt: quasdam tamen observationes desiderant, & novæ res, & corporum genera, & sexus, & ætates, & tempora anni.

SECT. IV. Nam neque ex salubri loco in gravem, neque ex gravi in salubrem transitus satis tutus est. Ex salubri in gravem primâ hieme; ex gravi in eum qui salûbris est, primâ æstate transire melius est.

SECT. V. Neque verò ex multa fame nimia satietas, neque ex nimia satietate fames idonea est. Periclitatur quoque & qui semel, & qui bis die cibum continenter contra consuetudinem assumit. Item neque ex nimio labore subitum otium, neque ex nimio otio subitus labor sine gravi noxâ est. Ergo, QUUM QUIS mutare aliquid voler, paullatim debet assuescere.

SECT. VI. OMNEM etiam laborem facilius vel puer vel senex quàm insuetus homo sustinet. Atque ideo quoque nimis otiosa vita utilis non est, quia potest incidere laboris necessitas. Si quando tamen insuetus aliquis laboravit, aut multo plus quàm solet etiam is qui assuevit, huic jejuno dormiendum est: multò magis, si etiam os amarum est, vel oculi caligant, aut venter perturbatur: tum enim non dormiendum tantùm modò jejuno est, sed etiam in posterum diem ita permanendum, nisi citò id quies sustulit. Quod si factum est, surgere oportet, & lentè paullulùm ambulare. At si somni necessitas non fuit, quia modicè magis aliquis laboravit, tamen ingredi aliquantum eodem modo debet.

Communia deinde omnibus sunt post fatigationem cibum sumturis, ubi paullum ambulaverunt, si balneum non est, calido loco vel in sole vel ad ignem ungi atque sudare: si est, ante omnia in

in tepidario residere; deinde, ubi paululum con-
 quieverunt, intrare & descendere in solium,
 tum multo oleo ungi leniterque perfricari: iterum
 in solium descendere: post hæc os aquâ calidâ
 fovère, deinde frigidâ. Balneum his fervens
 idoneum non est. Ergo si nimium alicui fatigato
 pæne febris est, huic abundè est loco tepido de-
 mittere se inguinibus tenùs in aquam calidam,
 cui paululum olei adjectum sit: deinde totum qui-
 dem corpus, maximè tamen eas partes quæ in
 aqua fuerunt, leniter perfricare ex oleo, cui vinum
 & paululum contriti salis sit adjectum.

SECT. VII. Post hæc omnibus fatigatis aptum est
 cibum sumere, eoque humido uti; aquâ, vel certè
 dilutâ potione esse contentos, maximèque eâ quæ
 moveat urinam. Illud quoque nosse oportet, quòd
 ex labore sudanti frigida potio perniciosissima est:
 atque etiam, quum sudor se remisit, itinere
 fatigatis inutilis. A balneo quoque venientibus
 Asclepiades inutilem eam iudicavit: quod in his
 verum est, quibus alvus facilè nec tutò resolvit-
 tur, quique facilè inhorrescunt: perpetuum in
 omnibus non est, quum potiùs naturale sit po-
 tione æstuantem stomachum refrigerari, frigentem
 calefieri. Quod ita præcipio, ut tamen fatear, ne
 ex hac quidem causâ sudanti adhuc frigidam
 bibendum esse.

Solet etiam prodesse, post varium cibum fre-
 quentesque dilutas poriones, vomitus, & postero
 die longa quies, deinde modica exercitatio. Si
 assidua oscitatio urget, in vicem modò aqua modò
 vinum bibendum est, raròque balneo utendum.

Levat quoque lassitudinem etiam laboris mutatio: cumque quem novum genus cujusdam laboris pressit, id ei quod in consuetudine est, reficit. FATIGATO quotidianum cubile tutissimum est, insolitum contra lassat: QUOD enim contra consuetudinem est, nocet, seu molle seu durum est.

Propriè quædam ad eum pertinent, qui ambulando fatigatur. Hunc reficit in ipso quoque itinere frequens frictio: post iter primùm sedile, deinde unctio; tum calidâ aquâ in balneo magis superiores partes, quàm inferiores foveat.

Si quis verò exustus in sole est, huic in balneum protinus eundum est, perfundendumque oleo corpus & caput: deinde in solium bene calidum descendendum est; tum multa aqua per caput infundenda, priùs calida deinde frigida. At ei qui perfrigit, opus est in laconico primùm involuto sedere donec insudet, tum ungi, deinde lavari: cibum modicum, potiones meracas, assumere.

SECT. VIII. Is verò qui navigavit, & nausæa pressus est, si multam bilem evomuit, vel abstinere cibo debet, vel paullum aliquid assumere. Si pituitam acidam effudit, utique sumere cibum, sed assueto leviozem: si sine vomitu nausæa fuit, vel abstinere, vel post cibum vomere.

SECT. IX. Qui verò toto die, vel in vehiculo, vel in spectaculis sedit, huic nihil currendum, sed lentè ambulandum est. Lenta quoque in balneo mora, dein cœna exigua prodesse consueverunt.

SECT. X. Si quis in balneo æstuat, reficit hunc ore exceptum, & in eo retentum, acêtam: si id non est, eodem modo frigida aqua assumta.

SECT. XI. Ante omnia autem nôrit quisque naturam sui corporis, quoniam alii graciles, alii obési sunt; alii calidi, alii frigidiores; alii humidi, alii sicciore; alios adstricta, alios resoluta alvus exercet. Rarò quisquam non aliquam partem corporis imbecillam habet. Tenuis verò homo implère se debet, plenus extenuare, calidus refrigerare, frigidus calefacere, madens siccare, siccus madefacere: itemque alvum firmare is cui fusa; solvere is cui adstricta est: succurrendumque semper parti maximè laboranti est.

I. Implet autem corpus modica exercitatio, frequentior quies, unctio, & si post prandium est, balneum, contracta alvus, modicum frigus hieme, somnus & plenus & non nimis longus, molle cubile, animi securitas, assumta per cibos & potiones maximè dulcia & pingua, cibus & frequentior, & quantus plenissimus potest concoqui.

Extenuat corpus aqua calida, si quis in eam descendit; magisque, si salsa est: in jejuno balneum, inurens sol, & omnis calor, cura, vigilia, somnus nimium vel brevis vel longus: lectus per æstatem terra, hieme durum cubile: cursus, multa ambulatio, omnisque vehemens exercitatio, vomitus, dejectio, acidæ res & austera, & semel die assumtæ epulæ, & vini non perfrigidii potio jejuno in consuetudinem adducta.

Quum verò inter extenuantia posuerim vomitum & dejectionem, de his quoque propriè quædam dicenda sunt.

II. Rejectum esse ab Asclepiade vomitum in eo volumine, quod *DE TUENDA SANITATE*

composuit, video: neque reprehendo, si offensus eorum est consuetudine, qui quotidie ejciendo vorandi facultatem moliantur. Paullò etiam longius processit. Idem purgationes quoque eodem volumine expulit: & sunt hæc perniciosæ, si nimis valentibus medicamentis fiunt: sed hæc tamen submovenda esse non est perpetuum: quia corporum temporumque ratio potest ea facere necessaria, dum & modo, & non nisi quum opus est, adhibeantur. Ergo ille quoque ipse, si quid jam corruptum esset, expelli debere confessus est: fra non ex toto res condemnanda est. Sed esse ejus etiam plures causæ possunt: estque in ea quædam paullò subtilior observatio adhibenda.

Vomitus utilior est hieme quàm æstate: nam tum & pituitæ plus, & capitis gravitas major subest. **INUTILIS** est gracilibus & imbecillum stomachum habentibus: utilis verò est plenis & biliosis omnibus, si vel nimium se replerunt, vel partum concoxerunt. Nam, sive quis plus est quàm quod concoquere possit, periclitari ne corrumpatur non oportet: sive jam corruptum est, nihil commodus est quàm id, quâ viâ primùm expelli potest, ejicere. Itaque ubi amari rûdus cum dolore & gravitate præcordiorum sunt, ad hunc protinus confugiendum est.

IDEM PRODEST ei cui pectus æstuat & frequens saliva vel nausea est; aut cui sonant aures, aut madent oculi, aut os amarum est: similiterque ei qui vel cælum vel locum mutat; iisque quibus, si per plures dies non vomuerunt, dolor præcordia infestat. Neque ignoro inter hæc præcipi

quietem, quæ non semper contingere potest agendi necessitatem habentibus, nec in omnibus idem facit. Itaque istud luxuriæ causâ fieri non oportere confiteor: interdum, valerudinis causâ rectè fieri experimentis credo. Commoneo tamen, ne quis qui valere & senescere velit, hoc quotidianum habeat.

Qui vomere post cibum velit, si ex facili facit, aquam tantum tepidam ante debet assumere; si difficilius, aquæ vel salis vel mellis paulum adijcere. At qui mane vomiturus est, ante bibere mulsum, vel hyssopum esse aut radiculam, debet; deinde aquam tepidam, ut supra scriptum est, bibere. Cætera quæ antiqui medici præceperunt, stomachum omnia infestant. Post vomitum, si stomachus infirmus est, paulum cibi, sed hujus idonei, gustandum; & aquæ frigidæ cyathi tres bibendi sunt. Si autem vomitus fauces exasperavit, qui vomuit, si mane id fecit, ambulare debet, tum ungi, deinde cœnare; si post cœnam, postero die lavari, & in balneo sudare. Huic proximus cibus mediocris utilior est: isque esse debet cum pane hesterno, vino austero meraco, & carne assâ cibusque omnibus quàm siccissimis. Qui vomere bis in mense vult, meliùs consulat, si biduo continuârit, quàm si post quintum decimum diem vomuerit; nisi hæc mora gravitatem peccatori faciet.

III. Dejectio autem a medicamento quoque petenda est, ubi venter suppressus parum reddit, ex eoque inflammationes, caligines, capitis dolores, aliæque superioris partis mala increscunt. Quid

enim inter hæc adjuvare possunt quies & inedia, per quas illa maximè eveniunt? Qui deicere vult, primùm cibis vinisque utatur his quæ hoc præstent: dehinc, si parum illa proficiant, aloenum sumat. Sed purgationes quoque, ut interdum necessariæ sunt, sic, ubi frequentes sunt, periculum afferunt: assuescit enim non aliud corpus, & ob hoc infirmum erit, quàm omnibus morbis obnoxia maximè infirmitas sit.

IV. Calefacit autem unctio, aqua salsa, magisque si calida est; omnia salsa, amara, carnosa; si post cibum est, balneum, vinum austèrum. Contra refrigerat in jejunio & balneum & somnus, nisi nimis longus est, & omnia acida; aqua quàm frigidissima; oleum, si aqua misceatur.

V. Humidum autem corpus efficit labor minor quàm ex consuetudine, frequens balneum, cibus plenior, multa potio; post hanc ambulatio & vigilia. Per se quoque ambulatio multa & vehemens, & matutina exercitatio, & non protinùs cibus adjectus; ea genera escæ quæ veniunt ex locis frigidis, & pluviis & irriguis. Contra siccatur immodica exercitatio, fames, unctio, sine aqua calor, sol modicus, frigida aqua, cibus exercitationi statim subjectus, & is ipse ex siccis & æstuosus veniens.

VI. Alvum adstringit labor, sedile, creta figuræ corpori illita, cibus imminutus, & is ipse semel die assumtus ab eo qui bis solet; exigua potio, neque adhibita, nisi quum cibi quis quantum assumpturus est, cepit: post cibum quies. Contra solvit aucta ambulatio atque escæ, motus qui

post cibum est, subinde potiones cibo immistæ.

Illud quoque scire oportet, quod ventrem vomitus solutum comprimit, compressum solvit; itemque comprimit is vomitus qui statim post cibum est; solvit is qui tardè supervenit.

SECT. XII. *Desideratur hïc tota Sectio.* . . .

SECT. XIII. Quod ad ætates verò pertinet, INEDIAM facillimè sustinent mediæ ætates, minùs juvenes, minimè pueri & senectute confecti. Quo minùs fert facilè quisque, eo sæpius debet cibum assumere; MAXIMÉQUE eo eget qui increscit. Calida lavatio & pueris & senibus apta est. Vinum dilutius pueris, senibus meracius: neutri ætati, quæ inflationes movent. Juvenum minùs quæ assumant, & quomodo curentur, interest. QUIBUS juvenibus fluxit alvus, plerumque in senectute contrahitur: quibus in adolescentiâ fuit adstricta, sæpe in senectute solvitur. MELIOR est autem in juvene fusior, in sene adstrictior.

SECT. XIV. Tempus quoque anni considerare oportet. HIEME plus esse convenit, minus sed meracius bibere; multo pane uti, carne potiùs elixâ, modicè oleribus; semel die cibum capere, nisi si nimis venter adstrictus est. Si prander aliquis, utilius est exiguum aliquid, & ipsum siccum sine carne, sine potione sumere. Eo tempore anni calidis omnibus potiùs utendum est, vel calorem moventibus. Venus tum non æquè perniciosa est.

At vere paullum cibo demendum, adjiciendumque potioni; sed dilutius tamen bibendum est:

B iv

magis carne utendum, magis oleribus; transeun-
dum paullatim ab elixis ad affa. Venus eo tem-
pore anni tutissima est.

ÆSTATE verò & potione & cibo eget sæpius cor-
pus; ideo prandere quoque commodum est. Eo
tempore aptissima sunt & caro & olus; portio
quàm dilutissima, ut & sitim tollat, nec corpus
incendat; frigida lavatio, caro affa, frigidi cibi
vel qui refrigerent. Ut sæpius autem cibo uten-
dum, sic exiguo est.

PER autumnum verò, propter cœli varietatem,
periculum maximum est. Itaque neque sine veste,
neque sine calceamentis prodire oportet, præci-
puèque diebus frigidioribus, neque sub divo
nocte dormire, aut certè bene operiri. Cibo verò
jam paullo pleniore uti licet, minus sed mera-
cius bibere.

Poma nocere quidam putant, quæ immodicè
toto die plerumque sic assumuntur, ut ne quid
ex densiore cibo remittatur. Ita non hæc, sed
CONSUMMATIO omnium nocet: ex quibus in
nullo tamen minùs, quàm in his noxæ est: sed
his uti non sæpius quàm alio cibo convenit. Deni-
que aliquid densiori cibo, quum hic accedit, ne-
cessarium est demi. Neque æstate verò, neque
autumno utilis. Venus est: tolerabilior tamen per
autumnum: æstate in totum, si fieri potest, ab-
stinendum.

CAPUT SECUNDUM.

PROXIMUM est, ut de his dicam, qui partes aliquas corporis imbecillas habent.

SECT. I. Cui caput infirmum est, is si bene concoxerit, leniter perfricare id manè manibus suis debet; numquam id, si fieri potest, veste velare, aut ad cutem tondere. Utile quoque lunam vitare, maximèque ante ipsum lunæ solisque concursus; sed nusquam post cibum progredi. Si cui capilli sunt, eos quotidie pectere, multùm ambulare; sed, si licet, neque sub tecto, neque in sole: ubique autem vitare solis ardorem, maximèque post cibum & vinum: potiùs ungi quàm lavari; numquam ad flammam ungi, interdum ad prunam.

Si in balneum venit, sub veste primùm paullum in tepidario insudare; ibi ungi, tum transire in calidarium: ubi sudarit, in solium non descendere, sed multà calidà aquà per caput se totum perfundere, tum tepidà, dein frigidà, diutiusque eà caput quàm cæteras partes perfundere; deinde id aliquamdiu perfricare, novissimè detergere & ungere.

Capiti nihil æquè prodest atque aqua frigida. Itaque is cui hoc infirmum est, per ætatem id bene largo canali quotidie debet aliquamdiu subijcere. Semper autem, etiam si sine balneo unctus est, neque totum corpus refrigerare sustinet, caput tamen aquà frigidà perfundere: sed quum cæteras partes attingi nolit, demittere id, ne ad cervicēs

*Caput in
firmum*

In balneo

aqua descendat; eamque, ne quid oculis aliisque partibus noceat, defluentem subinde manibus ad hoc regerere.

Dieta

Huiusmodi cibus necessarius est, quem facile concoquat; isque, si jejuniis caput læditur, assumendus etiam medio die est: si non læditur, semel potius. Bibere huic assidue vinum dilutum lenè quàm aquam magis expedit; ut quum caput gravius esse cœperit, sit, quò confugiat: eique ex toto neque vinum neque aqua semper utilia sunt: medicamentum utrumque est, quum in vicem assumitur. Scribere, legere, voce contendere, huic opus non est, utique post cœnam: post quam nec cogitatio quidem ei satis tuta est; maximè tamen vomitus alienus est.

*lyppuland
versill. ton
follur.*

SECT. II. Neque verò his solis, quos capitis imbecillitas torquet, usus aquæ frigidæ prodest; sed iis etiam quos assidua lippitudines, gravedines, destillationes tonsillæque malè habent. His autem non caput tantum quotidie perfundendum, sed os quoque multà frigidâ aquâ fovendum est: præcipueque omnibus quibus hoc utile auxilium est, eo utendum est, ubi gravius cœlum Austri reddiderunt. Quumque omnibus inutilis sit post cibum aut contentio aut cogitatio animi; tum his præcipue qui vel capitis vel arteriæ dolores habere consueverunt, vel quoslibet alios oris affectus. Vitari etiam gravedines destillationesque possunt, si quàm minimè is qui his opportunus est, aerem vel loca aquasque mutat; si caput in sole protegit, ne incendatur, neve subitum ex repentinò nubilo frigus id moveat; si post concoctionem jejunos ca-

put radit; si post cibum neque legit neque scribit.

SECT. III. Quem verò frequenter cita alyus exercet, huic opus est pilâ similibusque superiores partes exercere; dum jejunos est, ambulare; vitare solis nimium ardorem, continua balnea; ungi citra sudorem: non uti cibis variis, minimèque jurulentis, aut leguminibus oleribusve his quæ celeriter descendunt; omnia denique sumere quæ tardè concoquuntur. Venatio durique pisces, & ex domesticis animalibus assa caro maximè juvant. Numquam vinum salsum bibere expedit, ne tenue quidem aut dulce; sed austèrum & plenius, neque id ipsum pervetus. Si mulso uti volet, id ex decocto melle faciendum est. Si frigidæ poriones ventrem ejus non turbant, his utendum potissimum est. Si quid offensæ in cœna sensit, vomere debet; idque postero quoque die facere: tertio, modici ponderis panem ex vino esse, aut ova fricta ex oleo vel ex defruto similibusque aliis: deinde ad consuetudinem redire. Semper autem post cibum conquiescere, ac neque intendere animum, neque ambulatione quamvis leni dimoveri.

SECT. IV. At si laxius intestinum dolere consuevit, quod κόλον nominant, quum id nihil nisi genus inflationis sit, id agendum est, ut concoquat aliquis; ut lectione & aliis generibus exerceatur; utatur balneo calido, cibis quoque & porionibus calidis; denique omni modo frigus evitet; item dulcia omnia leguminaque, & quicquid inflare consuevit.

SECT. V. Si quis verò stomacho laborat, legere clare debet, post lectionem ambulare: tum pilâ

vel armis aliore quo genere, quo superior pars movetur, exerceri: non aquam, sed vinum calidum bibere jejunos: cibum bis die assumere, sic tamen ut facile concoquat: uti vino tenui & austero, & post cibum frigidis potionibus potius. Stomachum autem infirmum indicant pallor, macies, precordiorum dolor, nausea, & nolentium vomitus, in jejunio dolor capitis: quæ in quo non sunt, is firmi stomachi est. Neque credendum utique nostris est, qui, quum in adversa valetudine vinum aut frigidam aquam concupierunt, deliciarum patrocinium accusationem non merentis stomachi habent.

Tardy non valet
 At, QUI TARDE concoquunt, & quorum ideo precordia inflantur, quive propter ardorem aliquem noctu sitire consuerunt, ante quam conquiescant, duos tresve cyathos per tenuem fistulam bibant. Prodest etiam adversum tardam concoctionem clarè legere, deinde ambulare, tum vel ungi vel lavari; assidue vinum frigidum bibere; & post cibum, magnam potionem, sed, ut supra dixi, per siphonem: deinde omnes potiones aqua frigidâ includere. Cui verò cibus aescit, is ante eum bibere aquam egelidam debet, & vomere: at si cui ex hoc frequens dejectio incidit, quoties alvus ei constiterit, frigidâ potione potissimum utatur.

Podagra
 SECT. VI. Si cui verò dolere nervi solent, quod in podagrâ chiragrâve esse consuevit, huic, quantum fieri potest, exercendum id est quod affectum est, objiciendumque labori & frigori: nisi quum dolor increvit, sub quo quies optima est. Venus

ſi ſemper inimica eſt. Concoctio, ſicuti in omnibus corporis affectibus, neceſſaria eſt: cruditas enim id maximè lædit, & quoties offenſum corpus eſt, vitioſa pars maximè ſentit.

Ut concoctio autem omnibus vitiis occurrit, ſic rursus aliis frigus, aliis calor: QUÆ SEQUI quique pro habitu corporis ſui debet. FRIGUS inimicum eſt ſeni, tenui, vulnere, præcordiis, inteſtinis, veſicæ, auribus, coxis, ſcapulis, naturalibus, oſſibus, dentibus, nervis, vulvæ, cerebro. IDEM ſummam cutem facit pallidam, aridam, duram, nigram: ex hoc horrores tremoresque naſcuntur. At PRODEST juvenibus & omnibus plenis: erectiorque mens eſt, & melius concoquitur, ubi frigus quidem eſt, ſed cavetur. AQUA verò frigida infuſa, præterquam capiti, etiam ſtomacho prodeſt: item articulis doloribusque qui ſunt ſine ulceribus: item rubicundis nimis hominibus, ſi dolore vacant.

CALOR autem adjuvat omnia quæ frigus inſeſtat, item lippientes, ſi nec dolor nec lacrimæ ſunt; nervos quoque qui contrahuntur, præcipuèque ea ulcera quæ ex frigore ſunt. Idem corporis colorem bonum facit, urïnâ moveret. Si NIMIUS eſt, corpus effeminat, nervos emollit, ſtomachum ſolvit.

MINIMÈ verò aut frigus aut calor tuta ſunt, ubi ſubita inſuètis ſunt: nam frigus lateris dolores aliâque vitia, frigida aqua ſtrumas excitat. Calor concoctionem prohibet, ſomnum aufert, ſudorem digerit, obnoxium morbis peſtilentibus corpus efficit.

*Qui pro
dicit frigus
aut ubi*

*Qui pro
dicit calor*

SECT. VII. Est etiam observatio necessaria, quâ quis in pestilentia utatur adhuc integer, quum tamen securus esse non possit. Tum igitur oportet peregrinari, navigare. Ubi id non licet, gestari, ambulare sub divo ante æstum leniter; eodemque modo ungi: &, ut supra comprehensum est, vitare fatigationem, cruditatem, frigus, calorem, libidinem; multoque magis se continere. Si qua gravitas in corpore est, tum neque mane surgendum, neque pedibus nudis ambulandum est, minimèque post cibum aut balneum: neque jejuno, neque cœnato vomendum est: neque movenda alvus; atque etiam, si per se mota est, comprimenda est. Abstinendum potiùs, si plenius corpus est: itemque vitandum balneum, sudor, meridianus somnus, utique si cibus quoque antecessit: qui tamen semel die tunc commodiùs assumitur; insuper etiam modicus, ne cruditatem moveat. Alternis diebus in vicem, modò aqua, modò vinum bibendum est. Quibus servatis, ex reliquâ victûs consuetudine quàm minimum mutari debet.

Quum verò hæc in omni pestilentia faciendæ sunt, tum in ea maximè quam Austri excitant. Atque etiam peregrinantibus eadem necessaria sunt, ubi gravi tempore anni discesserunt ex suis sedibus, vel ubi in graves regiones venerunt. Ac si cætera res aliqua prohibebit, utique abstinere debet: atque ita ab vino ad aquam, ab hac ad vinum, eo qui supra positus est modo, transitus ei esse.

